

voor. Het is ook niet waar. Uit het ‘Levensbericht’ van Daniël Hartevelt, dat gepubliceerd is in de *Levensberichten der afgestorven leden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1896-1897), blijkt dat Ingerman veel eerder op Java woonde dan Hartevelt, dat Hartevelt in 1843 in dienst trad van de firma Oliphant en Co. te Semarang, waar hij samen met de eigenaar van die firma in 1846 de *Semarangsche Courant* oprichtte. In 1849 nam Hartevelt de zaak van Karel Oliphant over en in 1853 nam hij Ingerman als compagnon op in het bedrijf. Juist omdat er zo’n groot verschil zit tussen wat Freriks vertelt en de informatie uit het ‘Levensbericht’ mag een bronvermelding hier niet ontbreken. Bovendien maakt dit voorbeeld duidelijk dat er geen enkele reden is om wat Freriks – zonder zijn bronnen te noemen – meedeelt, voetstoots voor waar aan te nemen. Het gevolg is dan ook dat deze biografie met enige terughoudendheid geraadpleegd moet worden.

Olf Praamstra

“Baard boven baard” : over het Nederlandse literaire en maatschappelijke leven 1945-1960 / Marianne Vogel. - Amsterdam : Van Gennep, 2001. - 294 p. ; 22 cm
Ook verschenen als proefschrift Universiteit Maastricht.
ISBN 90-5515-277-3 Prijs: € 26,99

Hoe komt het toch dat vrouwelijke auteurs zo moeizaam doordringen tot de literaire canon, zodat zelfs recente literatuurgeschiedenissen hen stiefmoederlijk behandelen? Zijn vrouwen ‘nu eenmaal’ behept met een zwakkere literaire competentie, of worden literaire kwaliteitsoordelen vertekend door voor vrouwen nadelige vooringenomenheden omtrent ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ en zo ja, hoe? Deze vragen worden met opvallende grondigheid behandeld door Marianne Vogel in *Baard boven baard*.

Vogel neemt in haar studie weinig tot niets als vanzelfsprekend gegeven aan en opereert vanuit een uiterst zorgvuldige onderzoeksopzet en doorwrochte methodiek in haar systematische vergelijking van de contemporaine receptie tien mannelijke en tien vrouwelijke prozaiësten die qua genre, stijl en thematiek als elkaars pendanten mogen gelden (bijv. Simon Carmiggelt en Annie M.G. Schmidt). Om de in het toenmalige maatschappelijke leven vigerende genderopvattingen op het spoor te komen, analyseert Vogel eerst een aantal niet-literaire publicaties over de fenomenen ‘man’ en ‘vrouw’ die een toonaangevende rol speelden in het maatschappelijk debat over de verhoudingen tussen de seksen. In navolging van Pierre Bourdieu’s gedachte dat er een relatie van ‘homologie’ bestaat tussen het maatschappelijke en het literaire leven, vertaalt Vogel de aldus verkregen inzichten in onderzoeksvragen voor de analyse van een corpus van 234 recensies (112 voor de mannelijke schrijvers en 122 voor de vrouwelijke). Deze vertaling gaat als volgt in zijn werk:

- In het maatschappelijke leven worden mensen in hoge mate naar geslacht ingedeeld, omdat men mannen en vrouwen een verschillende ‘natuur’ toeschrijft. Delen de recensies de auteurs ook naar geslacht in, door hen in te bedden in een groep van het eigen geslacht?
- Vrouwen worden in het maatschappelijk leven geassocieerd met de wereld binnenshuis en mannen met beroepsmatig werk buitenshuis. Worden vrouwelijke schrijvers minder vaak in een netwerk van aanverwante auteurs geplaatst dan mannen?
- in het toenmalige maatschappelijke debat over de emancipatie van de vrouw wordt gesteld dat de vrouw nog in een ontwikkelingsfase verkeert, zij is nog niet waar zij moet zijn. Geldt dit ook voor de schrijvende vrouw? Wordt de kwaliteit van hun werken systematisch lager ingeschat dan die van hun mannelijke collega’s?
- Het maatschappelijk leven verbindt mannen en vrouwen met een specifiek repertoire van oppositionele ‘mannelijke’ en ‘vrouwelijke’ eigenschappen. Is dit vlechtwerk van eigenschappen ook terug te vinden in de recensies?

Vogel analyseert haar onderzoeksmateriaal dus zowel vanuit kwantitatieve als kwalitatieve vraagstellingen. De behandeling van deze vragen levert onder meer de volgende inzichten op:

- Vrouwen worden significant vaker ingebed in een geslachtsspecifieke groep dan mannen. Vrouwelijke auteurs worden, met andere woorden, meer op hun geslacht vastgepind dan mannelijke schrijvers, die doorgaans geslachtsneutraal worden ingebed.
- Het werk van mannen wordt significant vaker met buitenlandse schrijvers vergeleken dan dat van vrouwen.
- Het pejoratieve begrip 'damesroman' wordt dikwijls gemobiliseerd in de recensies van de vrouwelijke auteurs.
- De literaire productie van mannelijke en vrouwelijke auteurs wordt geëvalueerd in termen van oppositionele paren van mannelijke en vrouwelijke eigenschappen. Vrouwelijke auteurs zouden bij voorbeeld behept zijn met de neiging tot gedetailleerd en wijldopig schrijven, terwijl mannen over meer afstand beschikken, zodoende een beter overzicht hebben en zich daarom weten te beperken tot de grote lijnen. Het mannelijke proza heeft daardoor een scherpe vorm, terwijl het vrouwelijk proza neigt naar vormloosheid. Het vrouwelijk proza zou teder, gevoelig en empatisch zijn, in tegenstelling tot het werk van hun mannelijke pendanten, dat zich onderscheidt door hardheid, kracht, en een rationele, cynische, zelfs meedogenloze blik. De mannelijke eigenschappen vormen hierbij telkens de norm of maatstaf, waartegen de vrouwelijke eigenschappen noodzakelijkerwijs ongunstig afsteken.
- De mannelijke eigenschappen worden geassocieerd met moderniteit en innovatie, wat negatief uitpakt voor de literaire waardering van vrouwelijke auteurs. Literaire vernieuwing verwordt hiermee tot een pure mannenaangelegenheid, een proces van elkaar verdringende, opeenvolgende generaties mannelijke auteurs. De contemporaine receptie wordt dus in belangrijke mate bepaald door een stereotiep scenario dat Vogel het 'baard-boven-baard plot' noemt.
- Dit plot wordt vervolgens kritiekloos gereproduceerd door de latere literatuurhistorici, die vooral vernieuwingen in kaart willen brengen. Dit verklaart de moeizame opname van vrouwelijke auteurs in literatuurgeschiedenissen.

Al met al draagt Vogel meer dan voldoende empirisch materiaal aan om haar conclusie te stellen dat de receptie van mannelijke en vrouwelijke auteurs tussen 1945 en 1960 vanaf het aller-eerste moment in hoge mate wordt gestuurd door hiërarchiserende genderopvattingen.

Naast de krachtige beantwoording van de onderzoeksvraag biedt Vogels studie nog enkele additionele inzichten. *Baard boven baard* brengt een navolgenswaardige methodologische vernieuwing tot stand. Vogel koppelt inzichten en methodes uit het literatuurwetenschappelijk genderonderzoek aan benaderingen uit de empirische literatuursociologie. Dit huwelijk is zeer geslaagd, omdat de partners elkaars tekortkomingen compenseren. Het literatuurwetenschappelijk genderonderzoek concentreert zich in haar pogingen om het raadsel van de vrouwelijke ondervertegenwoordiging in de literatuurgeschiedschrijving op te lossen doorgaans te exclusief op de productie en receptie van vrouwelijke auteurs. Men kan zonder een mannelijke controlegroep echter geen betrouwbare uitspraken doen over de discriminerende werking van genderopvattingen. De empirische literatuursociologie is daarentegen dikwijls blind voor de werking van gender in het literaire en maatschappelijke leven. Vogel weet uit deze impasses te breken door kwantitatieve en kwalitatieve invalshoeken met elkaar in verband te brengen. Hiermee toont zij een uitweg uit de controverse tussen empirici en hermeneutici die het literatuurwetenschappelijk debat te lang heeft gedomineerd en al enige tijd geen nieuwe inzichten meer oplevert.

Verder brengt Vogel een belangrijke correctie aan in het standaardbeeld van deze literatuurhistorische periode, zoals dat bij voorbeeld wordt geschetst door Henk Hofland en Tom Roodijn in *Dwars door puinstof heen: Grondleggers van de naoorlogse literatuur* (1997). De 'smaakmakende' auteurs van deze periode zoals de Vijftigers, worden dikwijls een frontaal-antagonistische opstelling toegedicht tegenover de toenmalige burgermaatschappij. Vogel heeft echter blootgelegd dat er inzake opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid geen enkele oppositie te bespeuren valt tussen het literaire en het maatschappelijke leven. Integendeel, de vigerende genderopvattingen in beide sferen liggen volledig in elkaars verlengde. Hieruit kan men afleiden dat de literatuurgeschiedschrijving er goed aan doet om kritische distantie te bewaren ten opzichte van de zelfpresentatie van historische actoren.

Na lezing van Vogels boek is het moeilijk om nog langer vol te houden dat de waardering en canonisering van literaire werken door 'zuiver' esthetische maatstaven worden gedicteerd. Vogel heeft goed duidelijk weten te maken dat de lacunaire behandeling van vrouwelijke auteurs in toonaangevende literatuurgeschiedenissen geen kwestie is van een schaarste aan vrouwelijk talent, maar het logische uitvloeisel vormt van stereotiepe genderopvattingen die de receptie van vrouwelijke schrijvers van meet af aan belemmeren.

Vanwege de methodologische doorwrochtetheit van *Baard boven baard* valt er amper een speld tussen Vogels beweringen te krijgen. Hooguit zou men kunnen constateren dat zij hier en daar materiaal laat liggen waarmee zij haar eigen punten nog sterker had kunnen maken. Men kan zich afvragen waarom men in het toenmalige literaire leven zo'n scherpe oppositie construeerde tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs. In weerwil van de virulente zelfpresentatie van de Vijftigers kan men opperen dat dit voortvloeit uit de precaire, discutabele mannelijkheid van de schrijver. Mannen worden geacht zich met succes te manifesteren in de beroepswereld buitenshuis, maar schrijvers zitten de hele dag thuis en hun kostwinnerschap laat dikwijls te wensen over. In een dergelijke situatie kan men de eigen mannelijkheid opkrikken door een kunstmatige afstand te forceren tot vrouwelijke collega's. Deze lijn van denken wordt uitgezet in de Engelstalige literatuur over de relatie tussen moderniteit en mannelijkheid, zoals het werk van Sandra Gilbert en Susan Gubar. Vogel zoekt echter geen aansluiting bij deze Angelsaksische studies: misschien zijn ze haar te speculatief?

Lies Wesseling

Gedichten / Gerrit Achterberg. – Historisch-kritische uitgave / verzorgd door P.G. de Bruijn.- Den Haag: Constantijn Huygens Instituut, 2000 (Monumenta Literaria Neerlandica XI,1-3). – 3 dln. 4 bd. 627 + 857 + 1388 p. : ill.; 25 cm. ISBN 90-76832-01-3 Prijs f 225,-

Zonder twijfel is Gerrit Achterberg een van de meest opvallende en meest controversiële dichters van de Nederlandse literatuur van de twintigste eeuw. Hij is niet alleen als auteur van een omvangrijk poëtisch oeuvre van meer dan duizend gedichten die nog altijd een grote populariteit genieten, maar ook door zijn ongewone levensloop een legende geworden. In 1963 verscheen een uitgave van Achterbergs *Verzamelde gedichten*. De auteur had er tot zijn dood aan gewerkt, maar de verschijning ervan niet meer meegemaakt. Sindsdien is deze uitgave herhaaldelijk herdrukt en heeft zij het beeld van Achterbergs poëzie bepaald. Een voor de hand liggende vraag is hoe de onlangs verschenen historisch-kritische uitgave zich verhoudt tot de populaire *Verzamelde gedichten* en wat zij het Achterbergonderzoek te bieden heeft.

De editorische problemen die samenhangen met een wetenschappelijke uitgave van Achterbergs poëzie, zijn niet uniek. Wetenschappelijke uitgaven van moderne auteurs van de twintigste eeuw – men kan denken aan James Joyce, Marcel Proust, Franz Kafka of Paul Celan – hebben vergelijkbare problemen. Zij vloeien voort uit de werkwijze van moderne auteurs, uit de overlevering van vele, onderling soms sterk verschillende, versies van het werk, de ingewikkelde publicatiegeschiedenis van het werk en de complicerende biografische en historische context. Alle editoren van de hier genoemde auteurs kunnen en willen geenszins pretenderen dat hun editie het werk in een definitieve, voor altijd geldige vorm presenteert. Over de kritische editie van Joyces *Ulysses* is een regelrechte oorlog uitgebroken in de kolommen van Amerikaanse kranten. De editie van Prousts *A la recherche du temps perdu* heeft in Frankrijk aanleiding gegeven tot een eindeloze discussie tussen vertegenwoordigers van de verschillende literair-theoretische scholen. In Duitsland worden twee concurrerende edities van het Franz Kafka en Paul Celan voorbereid, die gebaseerd zijn op geheel verschillende editieprincipes en veel opzien hebben gebaard. De wetenschappelijke discussie over deze edities wordt in niet onbelangrijke mate in de media uitgevochten. Het editeren van moderne literatuur heeft veel weg van de vroegere godsdiensttwisten.

De door Peter de Bruijn verzorgde historisch-kritische editie pretendeert terecht niet de 'definitieve' Achterberg te presenteren. De editeur weet zeer goed wat het betekent een auteur te editeren wiens herhaaldelijk uitgesproken poetische credo was: 'Wat niet goed is, is niet